

АНОТАЦІЯ

Веремєєнко Т. Р. Києво-Лаврська церковно-мистецька школа XVIII – початку XIX століття: історія, художня спрямованість, майстри. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 034 – «Культурологія» (спеціалізація 04 – «Образотворче мистецтво») – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України Київ, 2022.

Дисертаційна робота присвячена комплексному дослідженню історії Києво-Лаврської церковно-мистецької школи XVIII – початку XIX століття та альбомам малюнків її представників. У дисертаційній роботі проаналізовано та систематизовано історіографію проблеми, джерельну базу. Нами встановлено, що першим дослідником Лаврської малярні та альбомів малюнків був Михайло Істомін. Завдяки його дослідженням світ у кінці XIX століття вперше побачив лаврські малюнки. Учений неодноразово наголошував на унікальності малярні, в якій кожен охочий міг здобути якісну освіту. Федір Уманцев досліджував мистецькі особливості Троїцької надбрамної церкви лаври через призму навчання в малярні. Мистецтвознавець Павло Жолтовський досліджував навчальний процес у Лаврській малярні, він неодноразово підкреслював, що це був один із найстаріших закладів Східної Європи. Крім цього, він опублікував понад 1400 тушованих малюнків малярні. Учений Дмитро Степовик показав у своїх працях унікальність не тільки українського бароко, а й малярні, яка була повноцінним училищем. Дослідниця Аліна Кондратюк при студіюванні малярської тематики дійшла висновку, що українське мистецтво органічно поєдналося із західноєвропейською традицією, як приклад, це особливості розписів Троїцького храму. Таке поєднання свідчить про високий рівень мистецтва в Лаврській школі. Науковець Василь Шиденко у своїй роботі показав життя одного з лаврських мистців того часу – Івана Косачинського. Митець Іван Пилипенко дослідив

прийоми навчання в малярні, які сприяли в майбутньому вдалому працевлаштуванню учня. Історик Євген Пашенко у своїй роботі досліджував вплив українського бароко на зародження сербського вияву цього стилю, що виник як результат перебування сербських учнів у Києві та діяльності українських майстрів на Балканах, які організовували мистецькі школи. Мистецтвознавець Тетяна Кара-Васильєва у наукових розвідках висвітлила та проаналізувала особливості співпраці Лаврської малярні з осередками гаптування в Україні.

Стан збереженості джерельної бази на сьогодні в Україні є недостатнім: багато архівних джерел було знищено або вивезено до московщини. Проте ті джерела, які збереглися, були використані нами у дослідженні історії малярні та мистецьких характеристик альбомів малюнків. Послугували для розкриття заявленої теми фондові матеріали з Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (ф. 128) та Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені Володимира Вернадського (ф. 229). Опрацювання архівного фактажу дозволило уповні дослідити історію малярні та творів мистецтва, ретельний аналіз лаврських малюнків уможливив побачити не тільки унікальність сюжетів, а й виявити особливості навчального процесу та власників альбомів.

Для дослідження представленої проблематики було використано багато методів різних дисциплін, зокрема, історії, мистецтвознавства, культурології. З низки історичних методів послуговувалися такими: історико-системним, історико-порівняльним та палеографічним, з мистецтвознавчих та культурологічних – іконологічним, атрибутивним.

Наукова новизна полягає в тому, що було досліджено історію діяльності Лаврської малярні від початку власне її існування, тобто з XI століття і до XVIII століття включно. Було встановлено, що ця установа іменувалася як малярня. Тут керівні посади займали начальники, які мали художній хист та інші навички. Нами було встановлено невідомі раніше імена та роки управління керівників малярні, а саме – Іван Максимовича,

Феоктиста (Теоктиста) Павловського, Олімпія Галика, Романа, Ігната, Пахомія, Володимира, Захарія Голубовського.

Уперше встановлено обов'язки керівників малярні – це наглядати за матеріальним станом малярні, дисципліною, навчанням; з'ясовано причини звільнення начальників малярні – за станом здоров'я, але при цьому вони могли навчати та працювати на себе. До 1785 року начальники малярні особисто приймали нових учнів до малярні. Крім того, за архівними документами було встановлено, що ці вчителі володіли великим майном, заробленим та накопиченим протягом усього життя. Уперше було встановлено імена майстрів, які брали участь у розписах Успенського собору в 1772-1777 роках, значна частина яких була з Лаврської малярні. Уперше при дослідженні тематики нами було скомпоновано перелік речовин та фарб, які використовували в розписах, з'ясовано за які кошти та як відбувалося їхнє придбання.

Уперше було опубліковано та проаналізовано список майна малярні та її начальників. Ми переконалися про заможність та статусність керівників, а також знайшли факти про наявність усіх необхідних для роботи та навчання інструментів.

Детально описано принцип прийняття учнів до малярні. За документами було встановлено, що навчатися міг кожен охочий, варто було лише надати документи про себе, лавра натомість видавала свідоцтво про проходження навчання. Набувши необхідних знань, учень отримував документ про закінчення. Було з'ясовано, що керівники малярні постійно ініціювали та контролювали забезпечення учнів усім необхідним – одягом, грошима, інструментами, посібниками. Соціальний стан та походження учнів були різними. Здебільшого учнівський колектив складали українці, проте також навчалися білоруси, поляки, болгары, македонці та московити. Як правило, термін навчання був 5-7 років, але відомі випадки як короткого терміну, так і довготривалого – більше семи років. Після закінчення навчання кожен учень мав вільний вибір в обранні свого майбутнього

шляху. Водночас, були випадки несправедливого ставлення до учнів, як результат – їхня втеча з навчання.

Було встановлено, що кожен учень мав право навчатися у монаха-ікономаляра, від якого переймав необхідні навички та прийоми. Навчалися та жили учні в келіях на території лаври. Після 1763 року відбулася реорганізація малярні, зокрема був скорегований чіткий кількісний склад, який налічував 20 учнів, 10 «молодиків». Нами було доповнено список осіб, які навчалися в малярні протягом XVIII – початку XIX століття.

Уперше у дисертаційній роботі опубліковано низку малюнків з вказівками про послідовність обарвлення та необхідні фарби. Завдяки цим написам було встановлено, що колористика цих малярських творів, як і тодішніх українських ікон, розписів в українських храмах, була дуже яскравою, насиченою, на відміну від московитського іконопису.

При аналізі встановлено авторство цих малюнків та приналежність цілого альбому одному авторові. Крім того, уперше було опубліковані текстові замітки учнів та майстрів лаври, які присвячені різним темам – релігійним, філософським, інформаційним та побутовим.

Нами з'ясовано, що посібники, за якими навчалися учні та використовували майстри малярні, мали походження із Західної Європи. Їх після навчання в Аугсбурзі привіз з собою Олександр-Антоній Тарасевич. Завдяки опублікованим художнім зразкам було встановлено, що альбоми малюнків мали унікальні риси, що були притаманні українському стилю бароко.

Зауважимо, що більшість збережених малюнків має релігійну тематику, проте є в альбомах портрети, історичні, символічні та батальні зображення, а це в свою чергу свідчить, що в малярні навчали не тільки малярів сакральної тематики, а й майстрів різнопланового стилю, що давало змогу отримати будь-яку малярську роботу у майбутньому.

З навчальних посібників учні копіювали європейські сюжети, невідомі, але зрозумілі тогочасним українцям. У процесі копіювання учні-

малярі додавали елементи українського барокового стилю.

У дослідницькій роботі доповнено переклади українських назв фарб, речовин та кольорів, зокрема, з'ясовано, що деякі слова мали як українське, так і європейське походження. У дисертації обґрунтовано цінність, унікальність, роль та значення лаврських альбомів, які були створені в Лаврській малярні.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що представлені напрацювання можуть бути використані як окрема тема або предмет з історії України, історії української культури, історії українського ікономалярства, історії староукраїнської мови у вищих навчальних закладах. Матеріали можуть бути використанні у навчальних посібниках, а малюнки служитимуть як взірці для нових перспектив розвитку українського барокового мистецтва як в Україні, так і за кордоном.

Ключові слова: мистецтво, бароко, іконопис, малярство, малярня, Києво-Печерська лавра, «кужбушки», історія України.

SUMMARY

Veremeienko T. R. Kyiv-Lavra church-art school of the XVIIIth – early XIXth centuries: history, artistic orientation, masters. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for the PhD degree in the specialty 034 – «Culturology»; (specialization 04 – «Fine Arts») – National Academy of Sciences of Ukraine Institute of Art History, Folklore and Ethnology M. T. Rylsky Kyiv, 2022.

The dissertation is dedicated to the complex history of the Kyiv-Lavra church-art school of the XVIII – early XIX centuries and albums of drawings. In the dissertation work were analyzed and systematized the historiography of the problem, the source base. It was found, that the first researcher of the Lavra icon-painting workshop and drawing albums was Mykhailo Istomin. Thanks to his researched, the world first saw lavra drawings at the end of the XIX century. The Russian scientist has repeatedly emphasized the uniqueness of painting, in which everyone received a quality education. Fedir Umantsev investigated the artistic features the Gate Church of the Trinity of the Lavra through the prism study of icon-painting. The art critic Pavlo Zholtovsky investigated the educational process at the Lavra icon-painting and he repeatedly emphasized that the icon-painting workshop was one of the oldest institutions in Eastern Europe. In addition, he published more than 1,400 ink drawings of icon-painting. The scientist Dmytro Stepovyk showed in his works the uniqueness not only of the ukrainian baroque, but also of painting, which was a full-fledged school. The researcher Alina Kondratyuk came to the conclusion that ukrainian art was successfully combined with the Western European tradition, it can see in the paintings the Gate Church of the Trinity. It could indicate a high level of art in the Lavra school. The scholar Vasyl Shidenko showed in work the life of one of the lavra artists of that time - Ivan Kosachynsky. The expert Ivan Pilipenko investigated the methods of teaching in icon-painting workshop, it allowed the student to successfully employ himself in the future. The historian Eugene Pashchenko studied the influence of the ukrainian baroque on the emergence of the serbian version of the baroque. It was happened

due to the studying of serbian students in Kyiv and ukrainian craftsmen who worked in the Balkans and established art schools there. The art connoisseur Tatiana Kara-Vasilieva showed the cooperation of the Lavra icon-painter with the centers of embroidery workshops in Ukraine.

The state of preservation of the source base in Ukraine is not sufficient today. Because a lot of archival sources were destroyed or taken to Moscow. However, the saved sources were used in the study of the history of icon-painting workshop and albums of drawings. The saved sources were used from the Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv (fund 128) and the Institute of Manuscripts of the Volodymyr Vernadsky National Library of Ukraine (fund 229). It helped to explore the history of icon-painting workshop and works of art. Moreover, the study of lavra drawings made it possible to see not only the uniqueness of the plots, but also the educational process and the owners of the albums.

A lot of methods from different disciplines were used to study this issue – history, art history, culturology. In historical methods – historical-systemic, historical-comparative and paleographic. In art history and cultural methods – iconological, attributive.

The scientific novelty is that was investigated history activities of the Lavra icon-painting workshop since beginning existence that is from the XIth century and in the XVIIIth century. It was found that this institution was called a in ukrainian malyarnya. In icon-painting, the leading position had by superiors who had artistic skills and other skills. It was investigated new names and years of management of icon-painting workshop chiefs. These chiefs were Ivan Maksymovych, Feoktist (Teoktit) Pavlovsky, Olimpiy Halyk, Roman, Ignat, Pakhomiy, Volodymyr, Zakhariy Holubovsky.

For the first time, the responsibilities of icon-painting workshop managers were established – to supervise the material condition of painters, discipline, education. It was found the reasons for the dismissal of chiefs – for health condition, but they could teach and work for themselves. Until 1785, the chiefs of

icon-painting workshop personally accepted students to the art school. In addition, archival documents have shown that the chiefs had a lot of property that they earned during their lives. For the first time were found the names of masters who took part in the paintings of the Dormition Cathedral in 1772-1777 years. Most of these masters were from Lavra icon-painting workshop. For the first time were published a list of substances and paints that were used in paintings and where and for what money there were bought.

For the first time were published and analyzed a list of the property of the icon-painting workshop and chiefs. This indicates that the chiefs were very wealthy, so at icon-painting workshop had all tools for study and work.

The principle of accepting students to the icon-painting workshop was described in detail. According to the documents was established that anyone could study icon-painting. Who wanted to study had to provide documents about himself, and the Lavra provided a certificate of study. After studying, the student received a certificate of completion. It was found that the chiefs of icon-painting workshop were the initiators of providing students with everything they needed – clothes, money, tools, manuals. The social status and origin of the students were different. The main part of students were ukrainians, but in addition to ukrainians, belarusians, poles, bulgarians, macedonians and muscovites also studied here. As a rule, the term of study was 5-7 years, but there were cases of both short periods of study and more than 7 years. After graduation, every student had a free choice in choosing their future path. Unfortunately, there are cases of unfair treatment and escape.

It was found that every student studied with a monk-painter, from whom the student received the necessary skills and techniques. Students studied and lived in cells on the territory of the lavra. After 1763 years there was a reorganization of the icon-painting workshop. After that, the icon-painting workshop had a clear quantitative composition, which numbered 20 students, 10 "young men". The list of people who studied painting during the XVIII - early XIX centuries was supplemented.

For the first time in this work, some drawings were published. These are the drawings where it was written in what color, paint, it was necessary to paint the drawings. Thanks to these inscriptions, it was established that the color of these drawings, as well as ukrainian icons of that time, paintings in ukrainian churches were very bright, rich, in contrast to muscovite icon-painting.

In some of these drawings, the authorship and belonging of the entire album to one author were established. In addition, for the first time, text notes of students and masters of the Lavra were published, which related to various topics – religious, philosophical, informational and everyday topics.

It was found that the textbooks studied and used by students, masters of icon-painting workshop came from Western Europe. Olexandr-Anthony Tarasevich brought these manuals with him after studying in Augsburg. Thanks to the published drawings, it was established that the albums of drawings had their own unique feature, which was characteristic of the Ukrainian Baroque style.

It was found that most of the surviving paintings have a religious theme, but however, there are portraits in the albums, historical, symbolic, battle images. This thing confirms that at the icon-painting workshop taught not only painters of sacred themes, but also masters of various styles. Such study made it possible to get any painting job in the future.

Students copied European stories from textbooks, sometimes it was unknown stories, but students copied the things that were clear to the Ukrainians of that time. They added Ukrainian baroque style to these plots.

The translation of Ukrainian names of paints, substances and colors has been supplemented. It was found that some words were of both Ukrainian and European origin. The dissertation substantiates the value, uniqueness, role and significance of the lavra albums, which were created in the Lavra icon-painting workshop.

The practical significance of the results of the dissertation research is that the research can be use as a separate topic or subject on the history of ukraine, history of ukrainian culture, history of ukrainian economics, history of the old ukrainian language in the universities. These materials can be use in textbooks, and

drawings – as a model for a new impetus to the development of ukrainian baroque art, both in Ukraine and abroad.

Key words: art, baroque, icon-painting, painting, painting, Kyiv-Pechersk Lavra, "kuzhbushki", history of Ukraine.